

UČENÝ ČLEN BENEDIKTINSKÉHO OPATSTVÍ V RAJHRADĚ

O díle profesora Řehoře Volného (1793 - 1871)

Motto: „Jiný může více nalézt, ale nikdo všechno.“

Sokrates. Literární činnost Volného jest veliká. Uznáváme ji spravedlivě; avšak pro národní vzdělání litujeme, že nevydal z bohaté zásoby vlastivědné ničeho v řeči národa svého“. Takto hodnotí Řehoře Volného při příležitosti 100letého výročí jeho narození redaktor časopisu Matice moravská a historik František Augustin Slavík. Tato charakteristika je poplatná době, kdy v naší společnosti převládal duch národního historismu. Jestliže však máme literární činnost Řehoře Volného přiblížit dnešnímu pohledu – pohledu čtenáře jako občana sjednocující se Evropy – nebudeme mu přirozeně jeho německou jazykovou orientaci zazlívát. O Řehoři Volném se v příborských informačních bulletinech píše, že se zabýval „moravským místopisem“. Co se skrývá pod tímto termínem, si vzhledem k dnešním vědním disciplínám lépe představíme, když jeho dílu přiřadíme charakteristiku **místopisná historická a církevní statistika**. Taková činnost obsahuje podrobné bádání o jednotlivých místech - panstvích, sídlech, obyvatelích, rodech, živnostech, památkách atd., což vyžaduje pečlivé studium archivních pramenů. Řehoř Volný ale nebyl prvním, kdo se zabýval moravským místopisem; v době, kdy se narodil, vydává ve třech dílech František Josef Schwoy svůj Místopis Markrabství moravského, německy psanou práci, sestavenou „dle bývalých krajů a v nich dědiny pořádkem abecedním“.

Tomáš Řehoř Volný spatřil světlo světa 20. prosince 1793 v Příboře, na „hranici národnosti české a německé“. Jeho rodný dům stál na místě, kde se dnes nachází hostinec Mexiko. Brzy po nástupu na příborské piaristické gymnázium ho zaujaly „topografické“ (= místopisné) práce F. J. Schwoye a to rozhodlo o jeho celoživotní dráze. Ze svého rodiště odešel studovat do Brna, poté do Znojma a v roce 1816 vstoupil do nejstaršího moravského kláštera benediktinského řádu v Rajhradě, kde „se odedávna pěstovaly vědy a umění a chová se velká knihovna“. Z autorů, kteří zvláště významně ovlivnili jeho pozdější badatelskou práci, patří Jan Petr Cerroni, sběratel moravských pamětí a písemných památek, Josef von Hormayr, rakouský historik a vydavatel statí Zeměpisný a historický sborník a sborník státnického i vojenského umění, a Antonín Boček, zemský archivář v Brně, sběratel listin o Moravě a Slezsku od nejstarší doby - Codex diplomaticus etepistol. Moraviae. **Roku 1821 se Volný stal profesorem všeobecných dějin a řecké literatury na filozofickém ústavu v Brně.** Zde měl ideální příležitost pro studium historických pramenů v archivech, v zemských deskách a Františkově muzeu. Současně začal připravovat rozsáhlejší dílo o Moravě, než byla topografie jeho předchůdce F. J. Schwoye.

Jeho první práce byly **články z církevních dějin**: mezi roky 1821 a 1826 tak vydal podrobné zprávy o klášterních zásluhách při zúrodnování německých zemí, o vědeckých pracích moravských opatství za Františka I., o vzniku a šíření křesťanství, o rozšíření benediktinů na Moravě a o rajhradských klášterních listech.

V létě 1826 podnikl Volný velkou badatelskou cestu po Moravě a rakouském Slezsku, přičemž shromažďoval prameny pro všeobecné dějiny těchto zemí. Ještě téhož roku začal vydávat s pomocí mnoha vlastenecky orientovaných přátel **Sborník dějin Moravy a Slezska**. Celé toto dílo je odrazem jeho pilné vědecké práce a upřímné lásky k rodné zemi. V úvodu kriticky poukazuje na čilejší život v Rakousku pro vědu

a umění, „jak se mnozí věnují vlastenecké historii, zvláště jednotlivých zemí“. Sborník obsahuje dějiny země dle jednotlivých dob, dějiny šlechtických rodů a hradů, monografie ústavů, životopisy významných moravských a slezských velmožů a myslitelů i pověsti a básně, „které jakožto balady a romance opěvují nějakou látku vlasteneckou“. Například v prvním ročníku sborníku představil články o Velké Moravě a jejím obrácení na křesťanství od Františka Richtera, o Žerotínech od Kristiána d'Elverta, o Pernštejnech od Antonína L. Bočka a moravských Valaších od A. Maniaka apod. Do roku 1829 vydal jen tři ročníky – ty obsahovaly většinou práce jeho bývalých žáků.

Pro školy vydal o rok později ve Vídni **Učebnici všeobecných dějin**. V ní podává kromě obvyklých politických a válečných událostí také přehled vzdělanosti jednotlivých dob.

Po roce 1830 se Volný téměř výhradně zabýval studiem pramenů k velké topografii Moravy. Rovněž cestoval po okolních krajinách – to vše vykonával vedle svého učitelského povolání. Okolnosti mu naštěstí byly nakloněny. Jeho snahu vydatně podporovaly přední moravské autority, jmenovitě nejvyšší kancléř Antonín Bedřich hrabě Mitrovský z Mitrovic a Nemyšle a též úřady světské a duchovní. Gubernium nařídilo, aby c. k. krajské úřady rozeslaly ve prospěch budoucího díla dotazník všem vrchnostenským úřadům, aby tyto dle dotazníku popsaly tehdejší stav jednotlivých panství a c. k. krajskému úřadu je odevzdaly v určený čas. Roku 1834 obdržel Volný zase statistické zprávy ode všech panství. Když byl jednotlivý kraj hotov, nařídilo prezídium krajskému hejtmanu, aby učinil revizi. Tím se budoucímu místopisnému dílu vydatně pomohlo. Sám Volný čerpal statistická data hlavně z popisu země r. 1834, o velikosti obcí z katastru 1785 a 1820 - 22, historické zprávy z listin různých archivů, z desek zemských, z rukopisů Františkova muzea, ze sbírky Antonína Bočka aj. – celkem do r. 1836 asi 8000 listin. V roce 1835 pak začal dílo vydávat. Jeho název byl **Místopisné, statistické a historické pojednání o Markrabství moravském od Řehoře Volného, benediktina a profesora**. Práci vydal do r. 1842 vlastním nákladem v Brně v šesti dílech podle krajů: I. r. 1835 – „rodný kraj svůj Přerovský“ (484 stran s rejstříkem míst), II. r. 1836-37 – Kraj brněnský ve 2 částech (434 a 587 stran), III. r. 1837 – Kraj znojemský (581 stran), IV. r. 1838 – Kraj hradištský (552 stran), V. r. 1839 - Kraj olomoucký (913 stran), VI. r. 1842 – Kraj jihlavský a obvody ve Slezsku (770 stran). Úhrnem přes 4300 stran. Odběratelů měl přes 1200.

Každé dílo vždy uvedl všeobecným přehledem o přírodních a politických poměrech kraje od prof. Heinricha a pak svou práci: popis a stručné dějiny krajského města a jeho statku, pak jednotlivá panství v abecedním pořádku: polohu panství, jeho držitele, jeho statky, zeměpisný přehled, počet obyvatel, živnosti, pozemky panské a poddanské, popis půdy, sadařství, včelařství, lesů, chov dobytka panského a poddanského, průmysl, školství, zdravotnictví, silnice, následuje výčet a charakteristika jednotlivých dědin panství.

Při tak obrovském množství zpráv o tisících osad (i osad zaniklých) a rodů, často rozličně psaných, přicházel někdy Volný do nesnází. Upozornil ho na to 3. ledna 1836 přátelským dopisem prof. Boček, „aby slovanské názvy míst pravopisně a pokud možná správně byly udány, ...též ve jménech osobních jest velmi mnoho nesprávností“. Volný je pak počínaje III. dílem píše poněkud správněji. Některé omyly však pocházejí z opisů, které obdržel od vrchnostenských úřadů. **Profesor Volný jako svědomitý člověk uznával, že „velké dílo lidské bez vady ani býti nemůže“, žádal a opakoval, aby ho „přátelé dějin upozornili na chyby**

v topografii“; ale jak praví na konci předmluvy k VI. dílu, jen málo takových upozornění dostal. Když je prozkoumal a přesvědčil se o jejich spolehlivosti, uveřejnil opravy a dodatky na konci jednotlivých dílů.

Jeho práce došla zaslouženého uznání. Profesor Volný byl zvolen čestným doktorem Karlo-Ferdinandovy univerzity, čestným členem Vlasteneckého muzea Království českého, dopisujícím členem císařské akademie věd ve Vídni, subpriorem rajhradského kláštera, konzistorním radou v Brně, rytířem Řádu Františka Josefa atd.

Jakmile dopsal toto dílo, nedopřál si oddychu. Připravoval novou, ještě lepší práci podobného druhu: **Církevní místopis Moravy se zřetelem k listinám a rukopisům.** Když věděl, jak ohromné množství práce mu ještě zbývá, žádal, aby „úřadu profesorského byl zproštěn a mohl pracovati v zátiší klášterním“. Roku 1847, ve svých 54 letech, bylo žádosti vyhověno. Představení byli přízniví jeho práci a rozhodně si přáli, aby Volný sepsal a vydal církevní topografii. Prostudoval k tomu historické zprávy zemského archivu v Brně, arcibiskupský archiv a registraturu v Olomouci a Kroměříži, rukopisy z knihovny olomoucké kapitoly, registraturu biskupské konzistoře v Brně, archivy moravských klášterů a spoustu dalších pramenů.

Jeho apolitické dílo nebylo v 50. letech 19. století zasaženo Bachovou cenzurou. 13 let po vydání popisu Moravy dle panství tak přikročil (r. 1855) k vydávání výše uvedené církevní topografie Moravy opět vlastním nákladem, a to ve dvou odděleních: první – věnované arcibiskupu Bedřichovi Fürstenberku obsahuje arcidiecézi olomouckou v pěti dílech (1855-1863, úhrnem přes 2070 stran), druhé oddělení – věnované biskupu Antonínu hraběti z Schaaffgotsche ve čtyřech dílech (1856-1861, úhrnem 1770 stran). Celá církevní topografie obsahovala přes 3850 stran, odběratelů měl okolo 500.

Dílo je rozděleno podle archipresbyterátů, poté v abecedním pořádku na děkanáty a fary a k nim připojené filiální kostely. U každé farní osady uvádí k ní příslušné dědiny, počet duší, patrona, panství, duchovní správce, stručný popis kostela a kaplí, faru, historické zprávy a bývalé známé faráře. U každé diecéze uvádí statistický přehled.

Dále vydal statisticko-místopisný a historický popis královského hlavního města Brna, panství lednického, pojednání o d'Elvertových dějinách Jihlavy, o novokřtěncích na Moravě, o historických sbírkách v archivech rajhradského kláštera, pustoměřského kláštera a zpracoval i knižně vydal Dějiny literatury na Moravě a ve Slezsku, stejně jako spoustu dalších odborných historických, monografických a církevních zpráv.

Církevní místopis Moravy ale vyniká i nad popisem panství a je hlavním dílem profesora Volného. Profesor Slavík v něm nachází a roku 1893 popisuje určité nepřesnosti; vyžaduje „na některých místech nového prozkoumání“.

Řehoř Volný si toho byl vědom. **Tento vzdělaný člověk zasluhuje dvojnásobné ocenění - nejen pro svou píli, pečlivost a neúnavnost, ale i pro svou skromnost, jíž se tak odlišuje od mnohých „slavnějších“ historiků 19. a 20. století.** Ješitnost a egocentrismus mu byly naprosto cizí.

Páter Tomáš Řehoř Volný zemřel v Rajhradě 3. května 1871. Byl pochován u farního kostela v klášterním oddělení za presbyteriem, nedaleko od Bedy Dudíka, dalšího významného historika benediktinského řádu.

(Sestaveno na základě článku Františka A. Slavíka ve sborníku Matice moravská, ročník 1893.)